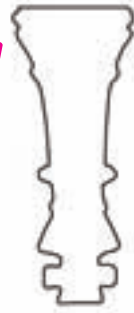

ضرورت آموزش شطرنج در مدارس ایران

۱- فیروز ولی زاده (مدرسه راهنمایی شهید باهنر)
۲- فاطمه مهدوی (دبیرستان حضرت مریم)
اداره آموزش و پرورش ناحیه ۲ قم

مقدمه

امروزه، استفاده از تجارب و تحقیقات ملل دیگر برای پیشبرد اهداف ملی، از ایده های انکار نشدنی است.^۱ در حال حاضر در بیشتر نقاط جهان از ورزش شطرنج برای پیشبرد اهداف ورزشی و آموزشی مدارس استفاده می شود و این در حالی است که مسئولین آموزش و پرورش ما تاکنون بدان نیندیشیده اند؛ شاید دلیل این امر، تأثیر نگاه اوایل انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ به مقوله شطرنج بوده؛ ولی پس از مدتی، وقتی فتوای مشهور امام خمینی (ره) مبنی بر جواز شطرنج در صورت نگاه ورزشی بدان، منتشر شد.^۲ آرام آرام، این رشته در ایران جانی دوباره گرفت و اکنون که حدود ۱۸ سال از آن زمان می گذرد، لازم است برای کمک مدارس به فدراسیون شطرنج و بهره گیری از شطرنج برای پیشبرد اهداف کلی وزارت آموزش و پرورش، اقدامی در جهت همگرایی بیشتر این دو ارگان صورت گیرد؛ تا هم تیم های قدرتمندی در عرصه های جهانی شرکت دهیم و هم از مشکلات و ناهنجاری های تحصیلی و رفتاری دانش آموزانمان بکاهیم. لازمه همگرایی بین این دو ارگان، رواج آموزش شطرنج در مدارس کشور به عنوان یکی از مواد درسی در دوره راهنمایی یا متوسطه است.

لزوم آموزش شطرنج در مدارس ایران

یکی از کمیته های اصلی فدراسیون جهانی شطرنج، «کمیته شطرنج مدارس» است. این مطلب نشان از اهمیت آموزش شطرنج به کودکان و نوجوانان دارد. روز به روز مدارس بیشتری در سراسر جهان به ارزش و اهمیت شطرنج پی برده و آن را در برنامه استاندارد آموزشی خود جای می دهند. مسئولان فدراسیون شطرنج جمهوری اسلامی ایران برای پستوانه سازی تیم های پایه ملی، رایزنی های فراوانی، برای آموزش شطرنج در مدارس، با مسئولان امور تربیتی سازمان آموزش و پرورش شهر تهران انجام داده اند؛ ولی تاکنون به دلایل نامعلوم، به نتیجه نرسیده اند.

مزایای شطرنج

آموزش و تمرین شطرنج، حاوی مزایای بی شماری است که مهم ترین آن ها در زیر ارائه می شود:

۱- برای نشان دادن فروتنی و احترام به دیگران، آدابی دارد؛ مثلاً، اگر دست به مهره بزنید، باید آن را حرکت دهید؛ یا اگر حرکت کردید، نباید آن را انکار کنید و ...

۲- آموختن مقررات بازی و نحوه حرکت هر مهره؛ حتی برای کودکان، نسبتاً ساده است.

۳- سن شروع آموختن آن، پایین است؛ کودکان از چهار سالگی می توانند آن را بیاموزند.^۳

۴- از بازی های اصیل ایرانی است و از ایران باستان، درباره آن، کتاب هایی وجود داشته است و ترویج آن، در حقیقت، ترویج «ایران دوستی» است.^۴

۵- از بازی های پرطرفدار و مدال آور مسابقات جهانی و المپیک است.

تبعیض سنی و جنسی ندارد و افراد اعم از دختر و پسر، زن و مرد یا فقیر و ثروتمند می توانند در آن سهیم باشند.

۷- هم هنر است و هم علم و بالاتر از آن دو، یک بازی رقابتی خلاق و مفرح مثل فوتبال، والیبال و تنیس است.

تأثیر شطرنج بر روحیات افراد

به طور کلی، ورزش شطرنج تأثیر نیکویی در روحیه افراد بر جا می گذارد، از جمله:

۱- آموزش نحوه تفکر منطقی و کارآمد^۵

۲- آموزش داشتن برنامه ریزی منعطف و تقویت حدس و گمان افراد برای خواندن نقشه های محتمل و متفاوت حریف^۶

۳- آموزش ارزیابی وضع موجود و جستجوی نقاط ضعف و قدرت خود، تشخیص هدف، طرح ریزی و یافتن بهترین طرح برای رسیدن به هدف

از پیش تعیین شده، یافتن بهترین راه اجرای طرح و افزایش نبوغ و ژرف اندیشی.^۷

۴- آموزش نحوه دست یابی به حداکثر تمرکز.

۵- نشان دادن نتایج تصمیم گیری افراد و نمایش تاوان فوری خطاها.

۶- ورزشی است که اگر در آن برنده شوید، به برد دلپذیر دست یافته اید و اگر بازنده شوید با باختی براننده مواجه خواهید شد.

۷- بردن در آن سبب اعتماد به نفس بدون تکبر و نخوت است.

۸- ورزشی است که باعث تقویت شجاعت در

اجرای ایده ها و نبوغ در حالات خیالی است. بازی هنرمندانه روی صفحه است، بازی جنگ نیست، بازی چگونه پیروزی شدن است. حرکات آن دقیق، درست، تیز و برنده است. در منطق بازی، اصالت دارد و در یک نگاه، ترکیب های پیچیده دیده می شود که باید برای دریافتن جزئیات آن، با سرعت و دقت عمل کرد.^۸

تأثیر آموزش شطرنج بر کودکان

۱- از جمله بازی هایی است که ذهن را تمرین می دهد و آن را تقویت می کند و در حقیقت چیزی بیشتر از یک بازی است.^۹

۲- قابلیت تحکیم شخصیت و تقویت اعتماد به نفس دارد.

۳- ابزاری برای تربیت «شهروند خوب» از راه تمرین دادن کودکان بازی در حیطه مقررات و قواعد بازی بدون خطا کردن است.

۴- «بهره وری» را آموزش می دهد؛ زیرا کودکان باید از کوچک ترین فرصت ها برای نیل به اهداف استفاده کنند.

۵- بهترین و مؤثرترین ابزار در آماده کردن کودکان برای مواجهه با دنیای کنونی است که روز به روز در دریای اطلاعات فروتر می رود و همراه با آن موقعیت های دشوارتری در تصمیم گیری به ارمان می آورد.

تأثیر آموزش شطرنج بر دانش آموزان

۱- افزایش هوش و تقویت حافظه، تمرکز، صبر، پشتکار، خلاقیت، فراست و تجزیه و تحلیل مطالب.^{۱۰}

۲- آموزش تصمیم گیری مستقل و سریع در موقعیت های دشوار (مانند زمان امتحانات)^{۱۱}

۳- تقویت مهارت های خواندن، زبان ریاضیات.

۴- تغذیه تفکر منطقی و خلاق و آموزش تفکر نقادانه.^{۱۲}

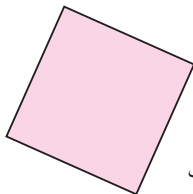
۵- بهبود نتایج امتحانات درسی دانش آموزان.

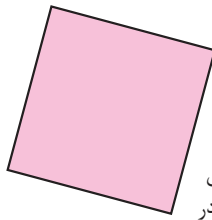
۶- آموزش دست یابی به تفکر برای یافتن شیوه های مختلف حل مسئله.

۷- آموزش تصویر سازی مسئله در ذهن دانش آموزان برای حل آن ها.^{۱۳}

۸- آموزش تجسم فضایی و ریاضی مسایل برای حل آن ها.

۹- ابزار ویژه ای در آموزش تفکر برای حل مسایل متغیر با ارائه ترکیب های متنوعی از مسایل پشت سر هم با هزاران احتمال متفاوت؛ زیرا در شطرنج، امکان ندارد از یک فرمول ثابت و

پی نوشتها:

- ۱- هسته اولیه این مقاله، برگرفته از دوسایت «Achmaz» و «Iranian chess» است؛ نگارندگان برای استناد بیشتر مطالب به چند اثر مکتوب نیز مراجعه نمودند؛ بنابراین در صورت ذکر منبع روشن است که منابع مکتوب، مورد نظر است و در صورت عدم ذکر مآخذ، منظور، برگرفته بودن مطالب از دو سایت اینترنتی مذکور است. مهمترین منبع اینترنتی نیز، «مبای آموزش شطرنج به کودکان» نوشته: «پیترو ورن» استاد کانادایی شطرنج - بارتینگ ۲۲۲۵ فیده - و استاد دانشکده اقتصاد و تجارت سیدنی استرالیا است.
- ۲- «شطرنج و دیه از دیدگاه احکام فقهی»، مقاله شطرنج.
- ۳- همچون کتاب «مدیگان چترنگ» از آثار پهلوی ایرانی - رک: تاریخ ادبیات در ایران، ص ۱۳۹.
- ۴- «فرهنگنامه شطرنج» مقدمه مؤلف و ذیل واژه «قدیمی ترین بازی و «شطرنج، سریعترین...» پیشگفتار و مقدمه و «پیشینه تاریخی شطرنج».
- ۵- «تنوری شطرنج» ص ۸۲.
- ۶- همان، ص ۲۹۳.
- ۷- همان، صص ۸۵ و ۹۳.
- ۸- «بزرگان شطرنج» صص ۲۱۳، ۲۱۹، ۲۲۹.
- ۹- «تنوری شطرنج» ص ۲۹۲.
- ۱۰- همان، صص ۸۴ و ۲۵۷ «شطرنج، سریعترین...» ص ۲۵۷.
- ۱۱- آموزش شطرنج ص ۹.
- ۱۲- همان.
- ۱۳- «تنوری شطرنج» ص ۸۱.
- ۱۴- به نقل از «مسعود رضایی» مسئول انجمن شطرنج مدارس کشور و مربی منطقه ۱۹ تهران.
- ۱۵- به نقل از «امیر باقری»، کاپیتان تیم ملی شطرنج ایران در سال ۱۳۷۸ و اولین استاد بین المللی جمهوری اسلامی ایران.
- ۱۶- به نقل از آژانس خبری وبلاگ نویسان.
- ۱۷- «فرهنگنامه شطرنج» ص ۴۲۷.
- ۱۸- به نقل از رئیس فدراسیون شطرنج ترکیه «علی نیهات».
- ۱۹- آژانس خبری وبلاگ نویسان به نقل از «راد یو صدای آمریکا».

منابع و مآخذ

- س. ا. هوروتیز (۱۳۷۰). آموزش شطرنج، ترجمه: ژیلایا پویان، تهران: علم و ورزش.
- ایروینگ چرنف (۱۳۶۹). بزرگان شطرنج، ترجمه: رضا رضایی، تهران: پیشرو.
- یکتایی، مجید. (۲). پیشینه تاریخی شطرنج، بررسی های تاریخی، ش ۵ و ۶، سال چهارم.
- صفا، ذبیح... (۱۳۷۲). تاریخ ادبیات در ایران، تهران: فردوس، چاپ سیزدهم، جلد اول.
- نوابی، عبدالحسین. (۱۳۶۹). شطرنج، سریعترین راه پیشرفت، از مهارت تا استادی (گردآوری)، تهران: جهاد دانشگاهی.
- آذری قمی، احمد. (۱۳۷۲). شطرنج و دیه از دیدگاه احکام فقهی، قم: دارالعلم.
- یوسف پور، قربان. (۱۳۸۱). فرهنگنامه شطرنج، (ترجمه و اقتباس)، تهران: تندیس.
- لئونارد، باردن (۱۳۷۱). تنوری شطرنج من، با مقدمه و ویکتور کورچنوی، ترجمه: حمید بلوچ و محمود طلوعی فر، تهران: شباهنگ.

ز) تحقیق سال های ۹۲ - ۱۹۹۱ در «نیوبروزویک» کانادا

مشخص کرد که شطرنج در تقویت و افزایش مهارت حل مسئله در کودکان تأثیر به سزا دارد. پس از این مطالعه بود که معلمان کانادایی، شطرنج را بر آموزش کلاسیک ریاضیات افزودند. (ح) در سال ۱۹۹۵، دکتر فرگوسن، پس از مطالعاتی، اعلام کرد که موفقیت در شطرنج، حاصل یکی دو مهارت خاص نیست؛ بلکه حاصل ترکیب وسیعی از مهارت ها است. او افزود: یادگیری شطرنج، حتی در نوجوانی برای دانش آموزانی که به مدت یک سال، هفته ای دو ساعت، تمرین کرده اند، سبب تقویت مهارت های ریاضی و زبان است. (ط) «جان آرتیس» پس از کاوش های فراوان، اعلام کرد: شطرنج سبب تقویت حافظه کودکان می شود.

ی) «مایکل وسیو» - از مربیان شطرنج - اعلام کرد: که شطرنج برای پرورش و توسعه مهارت های دانش آموزان متوسط و ضعیف هم بسیار تأثیر گذار است.

کشورهای تدریس کننده شطرنج در مدارس

چندین کشور بر پایه تحقیقات مذکور^{۱۴}، شطرنج را در برنامه درسی مدارس خود گنجانده اند؛ از جمله:

شوروی: پیش از فروپاشی این کشور، شطرنج از مواد مهم دروس مدارس و دانشگاه ها بود.^{۱۷}

روسیه: این کشور، میراث دار اتحاد جماهیر شوروی است و همان برنامه آموزشی را دنبال می کند، زیرا به منافع فراوان آن، از جمله پرورش کسانی چون «کاسپارف» پی برده است.

ونزوئلا: از سال ۱۹۸۸ در پی نتایج تحقیقات صورت گرفته بر چهار هزار دانش آموز از موقعیت های متفاوت اجتماعی، اقتصادی و هوشی که نشان می داد، شطرنج، سبب بالا رفتن بهره هوشی می شود، این درس در برنامه مدارس گنجانده شد.

ترکیه: در این کشور، درس شطرنج به صورت اجباری، در مدارس ارائه می شود؛ ولی دانش آموزان آن را به صورت واحد اختیاری، انتخاب می کنند. در سه سال اول آموزش شطرنج، از دانش آموزان، امتحان گرفته نمی شود، ولی در پنج سال بعد، آنان در صورت انتخاب این واحد درسی، ملزم به امتحان دادن هستند و نمره آن در میانگین نمرات محاسبه می شود.^{۱۸}

کانادا و سوئد: این درس را به عنوان واحد اختیاری در مدارس خود ارائه می دهند.

کوبا و ایسلند: این درس را به صورت «آزمایشی» در مدارس، تدریس می کنند.

ایالات متحده آمریکا: به تازگی در برخی مدارس، بعضی ایالت ها شروع به بهره گیری از این ورزش در مدارس شده است.^{۱۹}

با استفاده از تنها حافظه، مسئله ای را حل کرد؛ بلکه باید تحلیل قوی و محاسبه بزرگ کرد و با استفاده از قوانین پایه و وضعیت های نمونه وار و ابتکار و خلاقیت شخصی، مسئله ای را حل کرد.

تأثیر شطرنج در ساعات ورزش مدارس

شطرنج، یک ورزش است، ورزشی فکری که حدود شش میلیون نفر در جهان به آن اشتغال دارند و برای میهن خود، افتخار می آفرینند. به دو دلیل می توان از شطرنج برای پر بارتر کردن ساعات ورزش مدارس بهره گرفت. الف) سرانه ورزشی مدارس، آن قدر کم است که کفاف تأمین مایحتاج فیزیکی ورزش های جسمی دانش آموزان را نمی دهد؛ در حالی که با چند دست شطرنج می توان دانش آموزان را به ورزش گرفت.^{۱۴}

ب) امکانات سالن و فضای ورزشی مدارس کشور بسیار محدود است؛ در حالی که در این ورزش، مکان نسبتاً کوچک حتی در یک کلاس هم، امکان ورزش می دهد. از سوی دیگر تربیت دانش آموزان شطرنج باز پستوانه ای مقتدر برای تیم های پایه ملی و استانی فراهم می کند.^{۱۵}

مطالعات تعیین تأثیر شطرنج بر دانش آموزان

روان شناسان و محققان علوم تربیتی جهان، از اواسط قرن نوزدهم در پی انجام مطالعاتی برای بررسی تأثیر شطرنج بر کودکان و دانش آموزان بودند:

الف) در اواخر قرن نوزدهم، «بی نت» فرانسوی که از بنیان علم روان شناسی بود، در پی تحقیقی جامع دریافت که ارتباط قابل توجهی بین شطرنج و نیروی تخیل، تصور، حافظه، بینش و تفکر دانش آموزان وجود دارد.

ب) در سال ۱۹۲۲، «لانگن» و «گادریو» دریافتند که شطرنج در حل آسان تر مسایل ریاضی توسط دانش آموزان مؤثر است.

ج) در اواسط قرن بیستم، دانشمندان شوروی به تأثیر شطرنج در بهبود همه دروس فراگیران، پی بردند.

د) در سال ۱۹۷۴، «فرانک» دریافت که شطرنج با «تربیت شهروند خوب» ارتباط دارد.

ه) در تحقیق صورت گرفته در خلال سال های ۸۳ - ۱۹۷۹، «دکتر فرگوسن آمریکایی» دریافت که دانش آموزان «مستعد» پس از گذراندن ۶۰ تا ۶۴ ساعت آموزش شطرنج در ۳۲ هفته، پیشرفت چشمگیری در شاخص «تفکر خلاق» دارند. و متوجه شد که شطرنج، «خلاقیت» نوجوانان «مستعد» را بارورتر می کند.

هم چنین در مطالعات سال های ۱۹۸۷ و ۸۸ دریافت که شطرنج در تقویت حافظه و مهارت های زبانی و پیشرفت آن دو تأثیر چشم گیری دارد.

و) مطالعات منتشر شده در سال ۱۹۸۸ در ونزوئلا نشان داد که شطرنج سبب افزایش بهره هوشی در میان چهار هزار دانش آموز انتخاب شده از طیف گسترده داشته است.

